

UDK 929 : 323.1(497.13)»1943—1944«
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 19. X. 1991.

Tito, Hebrang i hrvatsko pitanje, 1943.—1944.*

JILL A. IRVINE
Sveučilište Oklahoma, USA

Ovaj rad obrađuje borbu za najbolje rješenje hrvatskog pitanja između Andrije Hebranga, hrvatskoga komunističkog vođe, i Josipa Broza Tita, generalnoga sekretara Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), u vrijeme dolaska Partije na vlast u tijeku rata. Na osnovi relevantne arhivske građe, objavljenih izvora i literature obrađena su u vezi s tim ova bitna pitanja: Osnivanje ZAVNOH-a; AVNOJ i granice hrvatske autonomije; KPH i Dalmacija; Hebrang i Srbi; Borba s Božidarom Magovcem; KPH i sporazum Tito-Šubašić; Uklanjanje Hebranga.

Hebrang je vrlo kontroverzna ličnost u jugoslavenskoj historiografiji i bio je predmet mnogih pogrešnih spekulacija. Pošto je bio optužen kao ustaša, nacist i kominformski špijun, Hebrangove ratne aktivnosti bile su izostavljane i zamagljivane u većini opisa povijesnih događaja toga vremena, a zapadne analize o njemu također su rijetke. Analiza njegove uloge bitna je za razumijevanje nastojanja KPJ na uspostavi nove partijske države u tijeku rata. Glavni izvor Hebrangova konflikta s Titom i drugim članovima Politbiroa KPJ nije bilo samo osobno rivalstvo dvaju moćnih komunističkih vođa, kako neki znanstvenici sugeriraju. Niti je razlog bio Hebrangov protusrpski šovinizam ili njegovo opredjeljenje za politički pluralizam, kako tvrde njegovi jugoslavenski protivnici i pristaše. Razlog je bio njegova strategija izgrađivanja federalističke države, koja je htjela dati novim federalnim institucijama što ih je KPJ uspostavljala određeni stupanj stvarne moći. Borba koja je nastala između Tita i Hebranga u to vrijeme bila je u

* Jill Ann Irvine docent je na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta Oklahoma. Doktorirala je 1989. na Sveučilištu Harvard disertacijom »The Communist Party of Yugoslavia and the Croat Question, 1941—1945«. Radeći na disertaciji boravila je 1985. i 1987. u Zagrebu, gdje je poglavito istraživala u Arhivu i Biblioteci Instituta za suvremenu povijest. Ovdje objavljujemo autoričin veoma zanimljiv članak iz uglednoga američkog časopisa *East European Politics and Societies*, vol. 5, br. 2, 1991., koji će zasigurno pobuditi posebnu pažnju naših čitatelja. Članak je s engleskoga preveo Jure Krišto, a stručnu redakciju obavio Ivan Jelić.

vezi s podjelom vlasti između središnje i lokalnih partijskih organizacija, između dviju različitih vizija kako graditi novu partijsku državu.

Izgradivanje države bilo je bitno za strategiju osvajanja vlasti KPJ u tijeku rata; fokus komunističke partije na izgradnju novih državnih struktura bio je prednost pred njihovim domaćim političkim rivalima i veliki čimbenik njihova uspjeha. Hrvatsko je pitanje, međutim, postavljalo brojne izazove njihovu nastojanju izgradnje nove partijske države i prouzročilo je ozbiljna razmimoilaženja među partijskim čelnicima na pitanjima taktike i strategije. Prvo, komunisti su se suočili s golemim problemom vabljenja Hrvata od Hrvatske seljačke stranke (HSS), glavne političke stranke i vođe nacionalnog pokreta u Hrvatskoj. Kao i većina političkih grupacija u Jugoslaviji, HSS se protivila strategiji KPJ vojne oporbe okupacijskim snagama. Štoviše, KPJ je, kako bi ih pridobila, morala Hrvatima uvjeriti da ona može ispuniti njihove nacionalne interese, što nije bilo lako budući da su komunisti podupirali nekakvu jugoslavensku državu. Napokon, velik broj Srba u Hrvatskoj koji se priključio komunistima u ranim stadijima rata učinio je pridobivanje Hrvata još težim.

Kako bi odgovorio na te izazove, Hebrang, koji je postao vodom Komunističke partije Hrvatske (KPH) u jesen 1942., usvojio je strategiju državne izgradnje različitu od one koju je usvojio Tito i ostali partijski lideri. Titova strategija, bliska boljševičkom modelu, prihvaćala je federalizaciju Partije u teoriji ali je nametala striktnu centralizaciju Partije i države u praksi. Naprotiv, Hebrang je usvojio federalističku strategiju koja je davala maksimum političke autonomije KPH i institucijama što ih je stvorila; mislio je da će jedino tako partizani moći stvoriti masovni pokret u Hrvatskoj. Kada je Tito nagovijestio formiranje novoga hrvatskog političkog tijela, Zemaljskog antifašističkog vijeća Hrvatske (ZAVNOH), na prvom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) u studenom 1942., Hebrang je pokušao osvojiti najširi mogući djelokrug autoriteta za ZAVNOH i njegove čelnike. To naglašavanje hrvatskih institucija i interesa dovelo ga je u konflikt s Titom, koji nije bio pripravan tolerirati takvu regionalnu autonomiju u Partiji ni u državi što ju je nastojao stvoriti.

Hebrang je bio vrlo moćan vođa u Hrvatskoj za vrijeme svoga gotovo dvogodišnjeg položaja sekretara KPH, i jedan od rijetkih ljudi koji su se mogli usprotiviti Titovim ciljevima državne izgradnje.¹ Mnoge druge mlade i relativno neiskusne članove Politburoa KPJ izabrao je sam Tito kada je oživio partiju nekoliko godina prije rata. Kako su bili mnogo mlađi od Tita, oni su s poštovanjem slušali njegovo mišljenje u važnim stvarima. Naprotiv, Hebrang je bio čovjek Titove generacije, dugogodišnji komunist, koji se priključio Partiji 1919. godine kada mu je bilo 19 godina. Kad je buknuo rat, Hebrang je imao određeni status u Partiji zbog činjenice da je dugo bio u zatvoru (od 1928. do 1941.) i zbog svoga dugogodišnjeg drugovanja s Titom, koje se učvrstilo kad je Hebrang dao Titu kritičnu potporu protiv zagrebačkih partijskih vođa.² Hebrangove

¹ Nije posve jasno kad je Hebrang postavljen za sekretara Centralnog komiteta KPH, ali je počeo djelovati kao čelnik KPH poslije puštanja iz ustaškog zatvora u rujnu 1942.

² Vidi *Gordana Vlačić*, *Osma konferencija zagrebačkih komunista*, Zagreb 1976.

osobne kvalitete također su ga činile prirodnim, iako vrlo kontroverznim, vođom. Tvrdoglav, ponekad arogantan i nepristupačan, znao je također biti šarmantan i ugodan, a često je izazivao visoku lojalnost kod svojih sljedbenika. Kao i Tito, znao se usred gerilskog rata zaokružiti raskošju moći, što je izazivalo respekt među seljačkim novacima, iako je iritiralo neke komuniste. Budući da je volio djelovati samostalno u stvarima koje su bile za njega važne i bio sposoban pridobiti lokalnu potporu, Hebrang je mogao slijediti nezavisnu politiku naspram hrvatskog pitanja. Da su njegovi napori uspjeli, jedna vrlo različita partijska država od one koja se pojavila na kraju rata bila bi ostvarena.

Osnivanje ZAVNOH-a

Kad je Hebrang počeo organizirati ZAVNOH u proljeće 1943., pokušao je to na više načina upotrijebiti za pridobivanje Hrvata za partizanski pokret. Prvo, svrha ZAVNOH-a bila je minimalizacija vidljivosti komunista i raspršavanje vjerovanja da su partizani bili čisto »crvena« stvar. Komunistički su vođe naglašavali da sve političke grupe mogu sudjelovati u ZAVNOH-u, i sve su pokušavali da unovače partizanske članove Partije kao delegate za ZAVNOH. Drugo, naglašavajući striktno hrvatski karakter ZAVNOH-a, KPH se nadala da će uvjeriti Hrvate kako ona može ispuniti njihove nacionalne aspiracije. Napokon, KPH se pokušala identificirati s društvenim i gospodarskim programom Hrvatske seljačke stranke i umanjiti strah da bi partizani htjeli uspostaviti komunizam u Hrvatskoj. ZAVNOH je nagovijestio da neće dokinuti privatno vlasništvo niti uvoditi velike društvene i gospodarske promjene poslije rata.

Govori i dokumenti koji su usvojeni na osnivačkom zasjedanju ZAVNOH-a u lipnju 1943. naglašavali su da će to novo tijelo nastojati postići ciljeve hrvatskoga narodnog pokreta. Na toj osnivačkoj konferenciji i u tijeku tjedana poslije nje KPH je naglašavala hrvatsku autonomiju i suverenost. Iako komunisti nisu nikada oponašali naglašeno seljački način izražavanja većine vođa Hrvatske seljačke stranke (HSS), njihovi opisi ZAVNOH-a oslanjali su se na tradicije i jezik hrvatskoga narodnog pokreta.³ Edvard Kardelj i Hebrang okarakterizirali su osnivanje ZAVNOH-a kao kulminaciju stoljetne borbe za hrvatsko predstavničko tijelo.⁴ Član Centralnog komiteta (CK) Karlo Mrazović slično je u svom govoru orisao KPH kao jedinu organizaciju sposobnu postići ciljeve hrvatskoga narodnog pokreta u tradiciji hrvatskih vođa Matije Gupca i Ante Starčevića.⁵

Vođe KPH također su svim silama uvjeravali da ZAVNOH nije bio sastavljen isključivo od komunista. Vođe Hrvatske seljačke stranke, koji su sudjelovali na prvom zasjedanju, imali su mnogo prilika da izraze svoju potporu ZAVNOH-u i partizanskom pokretu. Njihovi govori i članci, objavljeni neposredno poslije toga, bili su jeka oduševljenih opisa

³ ZAVNOH, Zbornik dokumenata, Zagreb 1964.—1975., sv. 1, 178—220.

⁴ Isto, 171—174, 175—179.

⁵ Isto, 179—181.

ZAVNOH-a kakve su davali lideri KPH. Kritizirali su čelnika Hrvatske seljačke stranke Vladka Mačeka zbog njegova slabog vodstva u tijeku posljednjeg desetljeća, a hvalili su KPH kao organizaciju koja je sposobna postići ciljeve HSS. Po njima, partizanski je pokret izražavao ideale utemeljitelja Seljačke stranke Stjepana Radića koje je Maček izopačio u godinama neposredno prije rata.⁶ Vođa HSS Filip Lakuš tvrdio je, na primjer, da bi Radić, kad bi bio živ, favorizirao vrstu revolucije koju su otpočeli komunisti.⁷

Neposredno poslije osnivačke konferencije ZAVNOH-a Hebrang je poduzeo nove korake prema unapređivanju participacije Hrvata, stvarajući posebnu organizaciju članova HSS koji su simpatizirali partizansku stvar ali nisu bili voljni potpuno prihvatiti partizanske ciljeve i komunistički autoritet. Hebrang je htio da ta organizacija bude dovoljno autonomna kako bi zadržala svoj identitet, ali ne tako neovisna da bi negirala autoritet KPH. Čelnik Izvršnog odbora HSS, kako se to tijelo zvalo, bio je Božidar Magovac, urednik prijeratnih novina HSS-a *Seljački dom*. Uz pomoć KPH Magovac je počeo izdavati novine Izvršnog odbora, također pod imenom *Slobodni dom*, i pozivati čitatelje da stvaraju veze s partizanima. Izvršni je odbor službeno ustanovljen i inkorporiran u strukturu ZAVNOH-a u listopadu.

U dokumentima ZAVNOH-a također se raspravljalo o budućem socijalnom i ekonomskom sustavu Hrvatske. Čelnici ZAVNOH-a uvjeravali su narod da oni ne žele uvoditi velike socijalne i političke reforme za vrijeme ili poslije rata, i da pokret priznaje »nepovredivost privatnog vlasništva kao i najšire mogućnosti ispoljavanja inicijative u industriji i ostalim privrednim djelatnostima.«⁸ Ta su uvjerenja bila ponovljena na drugom zasjedanju ZAVNOH-a u listopadu 1943., kada je Hebrang još detaljnije objasnio socijalni i politički program ZAVNOH-a. Obećavajući da će ZAVNOH poduzeti mjere kako bi osigurao pravedniju raspodjelu zemljišnih posjeda u Hrvatskoj, također je obećao da će osnovne investicije zemlje biti usmjerene tako da pridonese najširem mogućem društvenom dobru.⁹

Da bi se umanjila komunistička vidljivost a povećala participacija Hrvata u partizanskom pokretu, KPH je također naglašavala da će ubuduće ZAVNOH biti glavna partizanska politička organizacija u Hrvatskoj. Kako to stoji u jednoj uputi, ZAVNOH će od sada preuzeti devedeset posto političkih zadaća pokreta.¹⁰ Partijskim je organizacijama bilo naređeno da igraju manje vidljivu političku ulogu i bile su kritizirane da su »zavele diktaturu i samovolju Partije« u vođenju narodnooslobodilačkih odbora.¹¹ Drugim riječima, naglašavajući nacionalne aspiracije hrvatskoga pučanstva, partijske su organizacije imale igrati svoju važnu ulogu iza scene.

⁶ Vidi, na primjer, *Vjesnik*, 22. svibnja 1943., 1.

⁷ ZAVNOH, Zbornik dokumenata, sv.1, 196—197.

⁸ Isto, 132—133.

⁹ Isto, 459.

¹⁰ Arhiv Instituta za suvremenu povijest, Zagreb (AISP), KP-26/1522, CK KPH Anki Berus, 8. kolovoza 1943.

¹¹ AISP, KP-26/1522.

U tijeku tjedana poslije osnivanja ZAVNOH-a postalo je jasno da je KPH bila voljna dati najširu moguću interpretaciju nadležnosti ZAVNOH-a. Na primjer, ZAVNOH i njegovi predstavnici dobili su važnije mjesto nego AVNOJ i njegovi predstavnici u partijskom tisku.¹² Jednako su publikacije KPH i ZAVNOH-a hvalile narodnooslobodilačku vojsku Hrvatske bez spominjanja narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije ili Vrhovni štab. Taj naglasak na hrvatsku suverenost bio je najjasnije izražen i na ZAVNOH-ovu apelu na vojnike domobranstva (regularna vojska ustaške hrvatske države, ali i dalje velika snaga pod utjecajem Hrvatske seljačke stranke) u kojemu stoji: »Pridružite se bez oklijevanja, odmah, i vi borcima za punu slobodu i nezavisnost Hrvatske, u kojoj će Hrvat biti svoj gospodar i sam urediti u punoj slobodi svoj dom.«¹³

Hebrangovo naglašavanje hrvatskih političkih i vojnih institucija ubrzo je, međutim, naljutilo druge komunističke vođe. U proljeće 1943., na primjer, komunistički vođe Vladimir Popović i Ivo Lola Ribar upozorili su Hebranga da je neispravno podigao ZAVNOH na isti status kao i AVNOJ.¹⁴ Ivo Lola Ribar tužio se Titu nekoliko mjeseci kasnije da propaganda KPH minimalizira ulogu AVNOJ-a. Protestirajući protiv instrukcija KPH partijskim organizacijama da populariziraju hrvatske političke institucije više nego jugoslavenske, Ribar je pisao: »Mislim da se ovo pitanje uopće ne može na taj način postavljati. Naše ustanove u Hrvatskoj potrebno je popularizirati kao izraz našeg stava za samoodređenje naroda, dok naše zajedničke ustanove (VŠ, AVNOJ) treba popularizirati kao izraz povezanosti naroda Jugoslavije u borbi za slobodu. Prema tome, popularizacija jednih ili drugih ima svoje mjesto i tu ne može biti riječi o 'prvom ili drugom redu'.«¹⁵ Milovan Đilas također se suprotstavio Hebrangovu naglasku na Hrvatskoj, što je izazivalo napetost sa srpskim kadrovima. Za vrijeme posjeta sjedištu KPH na sredini kolovoza 1943. tužio se Sretenu Žujoviću i Edvardu Kardelju da je Hebrangov pristup bio suprotan politici KPJ nepovlaštenog tretmana pojedinih nacionalnih grupa.¹⁶

Napetost između Hebranga i vođa KPH glede utvrđivanja autoriteta između AVNOJ-a i ZAVNOH-a povećala se pošto je potonji donio nekoliko odluka u pripremi drugoga zasjedanja AVNOJ-a u jesen 1943. U rujnu, ZAVNOH je izdao proglas kojim se Istra, Hrvatsko primorje i Dalmacija sjedinjuju s Hrvatskom i garantira autonomija talijanskoj manjini u tim područjima.¹⁷ Tito se usprotivio tako širokoj interpretaciji ovlasti ZAVNOH-a. U jednom strogom ukoru KPH neposredno poslije toga zapovjedio je da od sada sve takve odluke donosi AVNOJ i u njegovo ime. »Inače«, pisao je, to »neće imati važnosti pred stranim silama

¹² AISP, KP-2/28, KPH PK KPH za Dalmaciju 25. svibnja 1943. U tom je pismu CK KPH obavijestio Pokrajinski komitet da »je nužno najprije popularizirati institucije narodno-oslobodilačke borbe u Hrvatskoj: ZAVNOH/GŠH <Glavni štab Hrvatske> a tek na drugom mjestu institucije cijele zemlje Jugoslavije«.

¹³ ZAVNOH, Zbornik dokumenata, sv. 1, 277.

¹⁴ AISP, KP-21/1015.

¹⁵ AISP, KP-2/28.

¹⁶ Milovan Đilas, *Wartime*, New York i London 1977., 312-317.

¹⁷ ZAVNOH, Zbornik dokumenata, sv. 1, 397.

i znači separatizam protiv kojeg su svi saveznici.¹⁸ Titov je ukor značio da ZAVNOH-u neće biti dopušteno donositi jednostrane odluke u stvarima koje se tiču hrvatskih granica, njezinih odnosa s drugim republikama, ili njezine politike prema nacionalnim manjinama. Određene granice također nisu smjele biti prijedene u populariziranju odluka ZAVNOH-a; sve glavnije stvari imale su biti dostavljene AVNOJ-u kao višem autoritetu. Iznad svega, Tito je objasnio da mora biti održavana partijska disciplina, i da o svim važnim pitanjima, čak i onima koja se odnose isključivo na Hrvatsku, mora odlučivati centralno partijsko vodstvo, a ne čelništvo KPH.

KPH je donekle poslušala Titove preporuke i na drugom zasjedanju ZAVNOH-a, održanom dva tjedna kasnije, nije spominjala neke stvari koje se odnose na Jugoslaviju kao cjelinu u svome zaključnom dokumentu. KPH je razumjela, Hebrang je pisao Titu, da takve stvari spadaju na AVNOJ.¹⁹ No drugo je zasjedanje ZAVNOH-a donijelo odluke o širokoj lepezi socijalnih i političkih pitanja, od organizacije jugoslavenskog federalnog političkog uređenja do raznih društvenih i gospodarskih reformi.²⁰ Ne samo da su te odluke došle prije njihove diskusije u AVNOJ-u, nego je KPH jasno naznačila da je razumijevala ulogu ZAVNOH-a kao tijela koje pruža osnovu za takve diskusije i da je, kao takav, izvor autoriteta AVNOJ-a.²¹

AVNOJ i granice hrvatske autonomije

Odluke donijete na drugom zasjedanju AVNOJ-a potkraj studenog 1943. po prvi put su označile obrise federalnog sustava i bile su odlučan korak u naporima komunističke stranke za izgradnju države. Na tom je zasjedanju bila službeno proklamirana federalna osnova nove države, i federalizam je bio istican u svim avnojskim govorima i dokumentima.²² No iako je Tito naglasio važnost novoga federalnog ustrojstva, on nije želio decentralizirati vlast.²³ Svrha federalizma bila je uvjeravanje nacionalnih grupacija u Jugoslaviji, napose Hrvata, da će imati jednak status u novoj državi. Ali vlast bi, zapravo, ostala u rukama Partije, koju Tito, kao ni Lenjin, nije namjeravao federalizirati. Partijskim je organizacijama bilo naloženo da drže strogu kontrolu nad raznim regionalnim vijećima, i bilo im je u više navrata dano do znanja da će KPJ slijediti boljševički model federalizma.²⁴ Uistinu, iako je na drugom zasjedanju AVNOJ-a bila prihvaćena nova federalna organizacija, ono označuje početak perioda cen-

¹⁸ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, Beograd 1977.—1980., sv. 17, 3. Tito Glavnom štabu Hrvatske, 1. listopada 1943. Tito je također rekao vođama KPH kako su morali specificirati da ZAVNOH daje kulturnu, a ne političku autonomiju talijanskoj manjini.

¹⁹ ZAVNOH, *Zbornik dokumenata*, sv. 1, 501.

²⁰ Isto, 459.

²¹ Isto, 501.

²² Slobodan Nešović, *Stvaranje nove Jugoslavije*, Beograd 1981., 219.

²³ Vidi na primjer Titov članak o federalizmu u *Nova Jugoslavija* br. 3, 1944.

²⁴ Vidi na primjer AISP, NOV-2/162.

tralizacije u partizanskom pokretu. Prijašnje ratne prilike nisu dopuštale centralnom partijskom vodstvu strogu kontrolu aktivnosti regionalnih partijskih vođa i partizanskih zapovjednika. Kako se pak s proljeća 1943. ratna situacija poboljšavala, Tito je poduzeo korake za preuzimanje kontrole u Partiji i vojsci. Taj pokušaj centralizacije pokreta, koji se vremenski poklapao s Hebrangovim nastojanjem da osigura maksimum političke autonomije za ZAVNOH i KPH, vodio je dvojicu komunističkih vođa u sve jači sukob.

U stvarnoj podjeli vlasti koja je bila provedena u tijeku nekoliko narednih mjeseci ZAVNOH i KPH imali su mnogo više autoriteta nego što je bilo predviđeno sovjetskim modelom koji je usvojio Tito. Smješten na relativno stabilnom oslobođenom teritoriju, ZAVNOH se vrlo brzo širio. Potkraj 1943. ZAVNOH-ovi su odjeli izdavali upute o svim oblicima društvenog i političkog života u Hrvatskoj.²⁵ Njegovi administrativni odjeli imali su kvalitetno ljudstvo i uspostavili su djelatne linije komuniciranja s oslobodilačkim odborima na lokalnoj razini. Raspravljalo se i donosili se zakoni o seljačkim dugovanjima i zemljišnim posjedima, novcu, bankarstvu, zdravstvenoj zaštiti i prosvjeti. U većini tih područja AVNOJ još nije počeo djelatno funkcionirati, pa ZAVNOH nije osjećao potrebu obraćati se višoj političkoj vlasti. Komunistički su vođe zapazili razliku između grube i ukočene atmosfere sjedišta KPJ, gdje je AVNOJ bio smješten, i dobro organiziranog sjedišta KPH i ZAVNOH-a.²⁶ Đilas je opisao svoje dojmove o ZAVNOH-u poslije posjeta u jesen 1943.:

Nigdje organizacija vlasti nije bila tako očita i stvarna kao na ovom oslobođenom teritoriju. To je bilo očito ne samo po boljoj odjeći i hrani službenika i agencija nego i po službenom, činovničkom načinu ophođenja. Na čelu ZAVNOH-a, Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, bio je moj bivši surobjicaš Pavle Gregorić, dugogodišnji komunist. ZAVNOH je imao potpun izgled sabora i vlade, iako je Gregorić bio uslužan i neformalan kako se samo može poželjeti. Sve vrste škola su radile; agencije su izmjenjivale izvještaje i okružnice.²⁷

Političko ustrojstvo ZAVNOH-a bilo je još više prošireno na njegovu trećem zasjedanju u svibnju 1944., na kojemu je Hrvatski sabor proglašen najvišim zakonodavnim i izvršnim tijelom u Hrvatskoj.

U seriji govora i članaka u tijeku toga proljeća 1944. Hebrang je razvio svoje ideje o mjestu ZAVNOH-a i Sabora u novom federalnom sustavu. Po njemu, Sabor, kao istinski izraz hrvatske suverenosti, bio je nadležan za donošenje odluka o svim pitanjima koja se odnose na Republiku Hrvatsku. »A to znači«, pisao je, »da Hrvatska preko svog sabora kao nosioca suvereniteta sama slobodno odlučuje o svojoj sudbini. Drugim riječima rečeno, to znači, da samo hrvatski sabor, kao izraz demokratske

²⁵ Vidi ZAVNOH, Zbornik dokumenata, sv. 1, 2.

²⁶ AISP, KP-15/507, Hebrang Popoviću, 20. studenog 1942.

²⁷ Đilas, *Wartime*, 314 (prijevod citata s engleskoga. Sličan je citat i u Đilasovoj knjizi *Revolucionarni rat*, Beograd 1990., 320). Za sličan opis sjedišta KPH vidi *William Jones, Twelve Months Tito's Partisans*, Bedford 1946., 4-5.

volje Hrvata i Srba u Hrvatskoj, može donositi mjerodavne odluke kako o unutarnjem uređenju Hrvatske tako i o njenom odnosu prema drugim narodima i državama.²⁸ Hebrang je suprotstavio novo federalno uređenje *Sporazumu* iz 1939. što ga je bio zaključio Maček, koji je ostavio Hrvatsku »pod vlašću srpske klike iz Beograda«. Naprotiv, nova Republika Hrvatska uistinu je nezavisna i izražava suverenu volju svojih građana. Sabor, jedini koji ima vlast odlučiti o ujedinjenju s drugim južnoslavenskim narodima, ovlastio je uključivanje Hrvatske u novu federalnu Jugoslaviju potvrđujući odluke AVNOJ-a. Prema Hebrangu, to ujedinjenje južnih Slavena, ukoliko poštuje suverenost Hrvatske, moglo bi najefikasnije štititi hrvatsku državnost, jer je povijesno iskustvo pokazalo da se Hrvati, kao i drugi mali narodi među južnim Slavenima, moraju udruživati s drugima kako bi osigurali svoj teritorijalni integritet.²⁹ Štoviše, Hebrang je naglasio da je ideja jugoslavenske države bila rođena u idealima Hrvatskoga narodnog preporoda u devetnaestom stoljeću, a da će ti ideali biti ostvareni u poslijeratnom političkom uređenju. Kako je rekao na trećem zasjedanju ZAVNOH-a:

Mi drugovi vijećnici [ZAVNOH-a] ne ostvarujemo danas samo težnje pokoljenja sadašnjice, mi ostvarujemo težnje najboljih hrvatskih sinova i najboljih unova hrvatske prošlosti. Podsjećam vas, da ideja o zajedničkoj državi Južnih Slavena, ideja o jugoslavenstvu, nije nikla nigdje drugdje nego u Hrvatskoj. Ona se rodila u glavama hrvatskih preporoditelja prije 1848.³⁰

Ti stavovi o samostalnosti hrvatskih političkih institucija postajali su sve nesuglasniji s idejama Tita i drugih članova Politbiroa o novom federalnom sustavu. Na sastanku, kojemu su prisustvovali Tito, Đilas, Aleksandar Ranković, Sreten Žujović i Vladimir Bakarić, bila je kritizirana »kriva linija« ZAVNOH-a i njegovo nedovoljno naglašavanje AVNOJ-a.³¹ Kako je ZAVNOH proširivao svoje funkcije, odlučivao je o stvarima za koje je Tito držao da ulaze u nadležnost AVNOJ-a, iako u mnogo slučajeva AVNOJ jednostavno nije mogao o njima odlučivati. Na primjer, Tito je u ožujku upozorio Izvršni odbor ZAVNOH-a da ne smije bez odobrenja AVNOJ-a uspostavljati sustav »narodnih sudova« kako je to najavio mjesec dana prije.³² Kada nekoliko tjedana kasnije jedna publikacija KPH nije spomenula Jugoslaviju u obaveznim sloganima na kraju većine članaka, Tito je naredio Hebrangu da ublaži to naglašavanje nezavisnosti Hrvatske. Pisao je: »Ispravite odmah ovu parolu u vašem listu *Žena u borbi*: 'Živjela slobodna i ujedinjena Hrvatska u bratskoj federativnoj zajednici sa slobodnom Srbijom i slobodnom Slovenijom'. Ovo je prosto nevjerovatno kako ste to mogli propustiti da tako ne pazite na ostale narode [Jugoslavije] i da izostavite riječ Jugoslavija. Po našem dubokom uvjerenju, to nije slučajno, već je u skladu s vašom linijom, koja

²⁸ *Vjesnik*, 25. svibnja 1944., 1.

²⁹ Isto.

³⁰ ZAVNOH, Zbornik dokumenata, 1944., Zagreb 1970., sv. 2, 604.

³¹ Vladimir Dedijer, Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita, Rijeka i Zagreb 1982., sv. 2, 1155, Bakarićev dnevnik.

³² Isto, 1062.

može imati katastrofalne posljedice ako se odmah ne ispravi po najvažnijim pitanjima.«³³

Možda više od toga naglaska na autonomiji hrvatskih političkih institucija Tita je uznemirivala Hebrangova tendencija da se ne osvrće na diktate demokratskog centralizma unutar Partije. Hebrang se ponekad ponašao kao vođa nezavisne organizacije, s interesima različitim od pokreta kao cjeline. Uvjeren da takvo ponašanje prijeti jedinstvu Partije i pokreta, Tito je pokušao strogo regulirati Hebrangove aktivnosti i potkresati svako pokazivanje prevelike neovisnosti. Na primjer, Tito je više puta upozoravao Hebranga da se ne upušta u vanjsku politiku i u odnose sa Saveznicima bez specijalnih uputa od središnjega partijskog vodstva.³⁴ Također je kritizirao Hebranga zbog neodržavanja pravilnih odnosa s višim partijskim autoritetima. U proljeće 1944., kada se Hebrang potužio zbog Titove oštre kritike KPH što neredovito komunicira s KPJ,³⁵ Tito ga je podsjetio da je »pravo i dužnost CK KPJ kao najvišega partijskog foruma« nadgledati i ispravljati rad regionalnih partijskih organizacija. Nadalje je opomenuo Hebranga zbog »tona« njegova pisma koji je Tito držao neprikladnim za komuniciranje s višim partijskim organima.³⁶

Hebrang je pak, čini se, osjećao da se s Hrvatima nije uvijek postupalo pravedno, čak ni u Partiji. U više je navrata reagirao na stavove za koje je smatrao da minimaliziraju doprinos Hrvata partizanskom pokretu. Na primjer, u pismu Rankoviću na početku 1943. Hebrang je branio KPH protiv takvih optužaba od drugih komunista: »Do nas je stigla drugarica Anka [Berus]. Ona mi je pričala da se u Bosni pronose o nama vrlo gadne priče. Tako na pr. govore čak i odgovorni funkcioneri 'Hrvati su nas izdali bez i jednog metka', 'izdali su nas kao i 6. aprila [1941]' itd. Te su priče ili plod nepoznavanja stvarnog stanja stvari kod nas, ili su pak nasjedanje neprijateljskoj propagandi. Držimo da je ta stvar ne samo vrlo nezgodna i štetna, nego i netočna, pa bi je trebalo suzbijati.«³⁷

KPH i Dalmacija

Drugi izvor napetosti između Hebranga i ostalih vođa KPJ u vezi s karakterom federalnih odnosa u novoj državi bio je položaj Dalmacije. Vođe KPH od početka su rata u više navrata bezuspješno pokušavali staviti pod nadzor Pokrajinski komitet, ali su ratne prilike to onemogućivale. Na početku 1943. veze vodstva KPH s Pokrajinskim komitetom za Dalmaciju bile su tako sporadične da je Pokrajinski komitet privremeno bio stavljen pod direktnu nadležnost KPJ. Dok se ta promjena vjerojatno sviđala većini dalmatinskih komunista, Hebrangu i KPH to je uskoro postalo ne-

³³ Tito, *Sabrana djela*, sv. 19, 214; Zbornik dokumenata NOR-a, II/12, 460.

³⁴ Vladimir Dedijer, *Novi prilozi*, sv. 2, 1039.

³⁵ Tito, *Sabrana djela*, sv. 19, 115.

³⁶ Isto, sv. 19, 280.

³⁷ AISP, KP-19/843.

podnošljivo. Hebrang je smatrao nadzor KPJ nad Pokrajinskim komitetom nedopustivim uplitanjem u nadležnost KPH i vjerovao je da je to podstrekivalo separatističke osjećaje u Dalmaciji. Direktna potčinjenost Dalmacije KPJ imala je uznemirujuće implikacije za izgled Hrvatske u novomu federalnom sustavu. Hebrang je bio uvjeren da se popularnost ZAVNOH-a može održati uz uvjet držanja pod kontrolom područja pod talijanskom upravom. Dosljedno, bio je odlučan uspostaviti kontrolu KPH nad dalmatinskim komunistima i povećati njihovo sudjelovanje u ZAVNOH-u.

Osjećajući da Tito nije činio sve što je mogao kako bi se osigurala nadležnost KPH nad Pokrajinskim komitetom za Dalmaciju [koji je u jesen 1943. preimenovan u Oblasni komitet], Hebrang se u prosincu 1943. dvaput tužio na formulaciju Titova govora na drugom zasjedanju AVNOJ-a u kojemu je spomenuo odvojeno Dalmaciju i Hrvatsku. Tito nije prihvatio tu pritužbu i upozorio je Hebranga da je u krivu kad drži da KPJ podupire dalmatinski separatizam.³⁸ Ipak, CK KPJ je malo poslije toga poslao vrlo kritičko pismo Pokrajinskom komitetu za Dalmaciju, upozoravajući na pojave »lokalpatriotizma« i »omladinskog avangardizma«.³⁹ Pokrajinski je komitet bio upućen da energično radi »na iskorenjivanju lokalpatriotizma kao nezdrave i štetne pojave, tuđe komunistima i narodnim borcima«.⁴⁰

Usprkos Titovu upozorenju dalmatinskom Oblasnom komitetu, problem se nadležnosti KPH nad Dalmacijom pogoršao u proljeće poslije nesporazuma o mjestu za Oblasni komitet. Poslije Titova povlačenja na Vis, i Oblasni komitet je tamo premjestio svoj štab i zatražio dozvolu da tu ostane na neodređeno vrijeme.⁴¹ Hebrang je naredio da se Oblasni komitet vrati na kopno, ali je Komitet dobio Titovu dozvolu da ostane na Visu dok se situacija »ne razbistri« i ignorirao je upute KPH.⁴² Razljučen zbog, po njegovu mišljenju, još jednog dokaza neposlušnosti Dalmacije, Hebrang je poslao prvake KPH Jakova Blaževića i Dušana Brkića u Dalmaciju da ondje ispituju situaciju.⁴³ Brkić je u svom izvještaju o ponašanju Oblasnog komiteta oštro kritizirao separatističke tendencije.⁴⁴

KPJ je intervenirala kako bi posredovala u toj svađi kritizirajući i KPH i Pokrajinski komitet. U jednom pismu na početku rujna 1944., Ranković je inzistirao da »Oblasni komitet mora odstraniti sve eventualne nezdrave tendencije autonomizma ili labavog odnosa prema ZAVNOH-u«.⁴⁵ Njegova kritika Komunističke partije Hrvatske bila je još nesmiljenija. I Ranković i Kardelj smatrali su Hebrangovu kritiku Pokrajinskog komi-

³⁸ Tito, *Sabrana djela*, sv. 18, 95; *Dedijer*, *Novi prilozi*, sv. 2, 1050.

³⁹ Tito, *Sabrana djela*, sv. 19, 246; *Drago Gizdić*, *Dalmacija 1944–1945*, Zagreb 1964., 91.

⁴⁰ *Gizdić*, *Dalmacija 1944–1945*, 91.

⁴¹ Isto, 105.

⁴² Tito, *Sabrana djela*, sv. 19, 152. V. također *Ivan Jelić*, *Komunistička partija Hrvatske*, Zagreb 1981., sv. 2, 330, i *Gizdić*, *Dalmacija 1944–1945*, 192–193.

⁴³ *Gizdić*, *Dalmacija 1944–1945*, 234.

⁴⁴ AISP, KP/39–2549, Ranković CK KPH 2. rujna 1944.

⁴⁵ Isto.

teta »preoštrom« i »preosjetljivom«. Štoviše, Kardelj je Hebrangov stav prema Pokrajinskom komitetu opisao kao »zagrižen« i izazvan nacionalističkim osjećajima.⁴⁶

Hebrang i Srbi

Hebrang se nije slagao s Titom i drugim članovima komunističkog vodstva ni o mogućem negativnom učinku koji bi njegov naglasak na hrvatsku autonomiju mogao imati na srpsko stanovništvo u Hrvatskoj, napose na srpske kadrove u pokretu. Hebrang je namjeravao promijeniti sliku o srpskom dominiranju u partizanskom pokretu koja se stekla u Hrvatskoj u tijeku prve dvije godine rata. Čini se, međutim, da je njegov napor za povećanjem hrvatske vidljivosti u pokretu uznemirio mnoge Srbe. Kako je KPH izgrađivala vlast na osnovi ZAVNOH-a, Srbi u Hrvatskoj počeli su se pitati o svome mjestu u poslijeratnoj državi. Hoće li im biti zagarantirana socijalna i politička jednakost koju im je partizanski pokret obećao? Kakve će uredbе biti uspostavljene za održavanje njihova kulturnog života? Neki srpski partizani, koje su progonili ustaše i koji su do tada podnijeli glavni teret borbe u Hrvatskoj, smatrali su pojačani naglasak KPH na hrvatske interese razdražujućima i čak prijetećima.⁴⁷

Čini se da je Hebrang kao i drugi komunistički vođe bio svjestan potrebe uvjeravanja Srba u Hrvatskoj kako će imati potpunu jednakost u Hrvatskoj poslije rata. Premda u svom govoru na prvom zasjedanju ZAVNOH-a nije naglasio srpska prava i jednakost onoliko koliko lideri poput Kardelja, bio je pažljiv odajući priznanje nerazmjernom vojnom teretu što su ga Srbi do tada nosili.⁴⁸ U govorima na zasjedanjima ZAVNOH-a i u brojnim člancima u partizanskom tisku Hebrang je naširoko izlagao obvezu ZAVNOH-a da uspostavi kulturnu i političku jednakost Srba u Hrvatskoj. Na drugom zasjedanju ZAVNOH-a u listopadu 1943. Hebrang je, na primjer, rekao: »Srbi u Hrvatskoj, koji su lili svoju krv i podnosili velike žrtve, pokazali su i ogromnu ljubav za svoju hrvatsku domovinu. Zločin bi bio prema srpskom narodu, prema njegovim podnesenim žrtvama kad bi se samo i mislilo na to da se Srbima uskrate ona ista prava koja će imati Hrvati. Srbi u Hrvatskoj zaslužili su da budu potpuno slobodni i ravnopravni s Hrvatima.«⁴⁹

U naporima da uvjeri Srbe o njihovu jednakom položaju u ZAVNOH-u, KPH je u ljeto 1943. osnovala list za Srbe. Novi list, *Srpska riječ*, imao je biti publikacija paralelna *Slobodnom domu*, listu Izvršnog odbora HSS. Članci raznih srpskih komunističkih vođa naglašavali su važnost suradnje Srba i Hrvata u Hrvatskoj.⁵⁰ KPH je u jesen 1943. poduzela

⁴⁶ AISP, KP—39/2549, Ranković CK KPH, 2. rujna 1944.; Kardelj Titu 30. rujna 1944., navedeno u *Naša reč*, 33 (ožujak 1980.), 10—12.

⁴⁷ *Dilas*, *Wartime*, 315. Dilas je poslije puta u sjedište KPH u ljeto 1943. izvijestio da su mnogi Srbi u Hrvatskoj nezadovoljni i zabrinuti zbog politike KPH.

⁴⁸ ZAVNOH, Zbornik dokumenta, sv. 1, 171—173.

⁴⁹ Isto, 459.

⁵⁰ Vidi na primjer, članak: *Stanko Opačić-Ćanica*, *Život i put Srba u Hrvatskoj*, *Srpska riječ*, 10. rujna 1944., 2.

daljnje korake u naporima za još efikasnije pridobivanje Srba u Hrvatskoj odlukom o osnivanju Srpskog kluba. Osnovali su ga srpski delegati u ZAVNOH-u u siječnju 1944. Svrha Srpskog kluba bila je reprezentacija interesa Srba koji su surađivali s partizanskim pokretom i artikulacija njihovih interesa u ZAVNOH-u. Srpski klub imao je također zagovarati srpska kulturna i politička prava, objašnjavajući Srbima njihovo pravo na uporabu ćirilice, srpsku zastavu i širenje srpske kulture putem *Srpske riječi* i drugih sredstava.⁵¹ Iznad svega, članovi kluba imali su zadaću da se suprotstave ustaškoj propagandi kako je partizanski pokret u Hrvatskoj prohrvatski i da će, ako pobijedi, progoniti Srbe.⁵²

Usprkos tim mjerama za umanjivanje straha Srba u Hrvatskoj, s proljeća 1944. bilo je jasno da neki srpski sudionici pokreta, napose na Kordunu, nisu bili zadovoljni naglaskom KPH na hrvatskim interesima. Dugotrajno rivalstvo između Agitprop odjela Okružnog komiteta KPH Karlovca, sastavljena od Hrvata, i prvenstveno srpskog Propagandnog odjela Okružnog NOO-a za Kordun, koji su sačinjavali Srbi, dostigao je vrelišnu točku u veljači kad je Agitprop odbor bio raspušten zbog neposvećivanja dovoljno pozornosti teškim gospodarskim i društvenim prilikama Srba na Kordunu.⁵³ Mnogo ozbiljniji slučaj zbio se u svibnju kad je nekoliko partizanskih odjeljenja srpskih regruta prebjeglo na njemačku stranu.⁵⁴ Komisija koja je bila oformljena da ispita taj slučaj otkrila je rašireno nezadovoljstvo među kordunaškim partizanima navodnom »sektaškom« propagandom koja je predstavljala Srbe kao internacionaliste, komuniste i protureligiozne. Nezadovoljni srpski partizani tužili su se da im KPH nije dopuštala uporabu ćirilice u partizanskim publikacijama i zabranila im diskusiju o masakrima Srba u tijeku prvih dviju godina rata. Također su se tužili na nedotatak srpskih predstavnika u ZAVNOH-u i u Centralnom komitetu KPH.⁵⁵ Po njima, KPH nije Srbima dala dovoljno garancija za njihova jednaka prava u novoj državi.

Alarmirana opsegom tog nezadovoljstva, KPH se požurila kazniti prijestupnike iz kordunskih odjeljenja i onemogućiti takve slučajeve u budućnosti. Više od dvanaestak poznatih partizana koji su bili umiješani u dezertiranje bilo je uhićeno i osuđeno oko sredine kolovoza. Usprkos širokoj narodnoj podršci partizanskih simpatizera s Korduna, čelnici KPH koji su vodili suđenje izrekli su stroge kazne. Pet je partizana bilo osuđeno na smrt, a ostatak je dobio dugogodišnje kazne zatvora. Štoviše, KPH je povelu istragu i čišćenje partijskih organizacija na Kordunu. Svi članovi Partije bili su obvezani pojaviti se pred komisijom visokih partijskih službenika, i mnogi su bili isključeni iz Partije ili premješteni na dru-

⁵¹ Isto.

⁵² *Srpska riječ*, 21. studenog 1943., 1.

⁵³ Đuro Zatezalo, Četvrta konferencija Komunističke partije za okrug Karlovac, 1945., Karlovac 1985., 49—51.

⁵⁴ Isto, 53—55. Partizanski komandir kordunskog područja Joco Eremić pobjegao je 26. travnja 1944. Nijemcima. Njegov kolega Stevo Kosanović Jabučar, pomoćnik komesara grupe partizanskih odreda, preveo je 15. svibnja oko devedeset partizana Nijemcima. Područni je odbor brzo reagirao i ponudio im amnestiju ako se vrate, što je većina i učinila.

⁵⁵ Isto, 55.

ge pozicije.⁵⁶ Kako je moral na tim područjima pao, neki članovi Politbiroa KPJ postajali su sve zabrinutiji zbog posljedica Hebrangove politike za srpsku podršku partizanskom pokretu u Hrvatskoj, i ta zabrinutost nije jenjavala.

Borba s Magovcem

Dok je Hebrang nastojao zaustaviti štetu koju je njegova politika mogla prouzročiti s obzirom na srpski moral u Hrvatskoj, našao se usred sve žešćeg konflikta s Magovcem zbog kontrole Izvršnog odbora HSS. Pobjavši se da Magovac nastoji povećati svoju nadležnost nad Odborom tražeći direktnu podršku Tita, Hebrang je poduzeo oštre mjere protiv njega i drugih vođa HSS. To ga je dovelo na put sruza s Titom, koji je pošto-poto htio sačuvati dojam dobrih odnosa s Izvršnim odborom HSS kako bi mogao dobiti političku podršku Saveznika.

Odnosi između KPJ i Saveznika dosegli su u jesen 1943. prekretnicu i odlučno su se odrazili na napore KPJ za izgradnju države. Saveznička vojna pomoć partizanima povećavala se u tijeku prethodne godine, i po prvi put u jesen 1943. tezulja je prevagnula od četnika na partizane. Tito, međutim, nije bio zadovoljan čisto vojnim priznanjem koje je dobio od Saveznika. On je htio i savezničku podršku za partizanske političke ciljeve i dostignuća. Dosljedno, odlučno mijenjajući strategiju u tijeku nekoliko narednih mjeseci, usvojio je blaže političko stajalište, naglašavajući da je voljan razgovarati sa svim »nekompromitiranim« političkim snagama.

Hrvatska je bila bitna za Titove napore da dobije podršku Saveznika i uvjeri ih o svojim umjerenim političkim namjerama. Budući da su Britanci nastavljali smatrati partizane prvenstveno hrvatskom snagom, posvetili su pozornost ovom dijelu zemlje u ispitivanju političkog ponašanja komunista. Titu je stoga bilo stalo da KPH ne učini ništa što bi narušilo Churchillovo sve povoljnije mišljenje o partizanima. Htio je stvoriti dojam da razne političke grupacije u Hrvatskoj skladno surađuju u podršci umjerenom političkom programu. Iznad svega, slika jedinstva između komunista i članova HSS morala je biti sačuvana. Tito je na drugom zasjedanju AVNOJ-a upozorio hrvatske delegate da moraju izbjegavati sve »sektaške« aluzije na revolucionarne ili komunističke ciljeve.⁵⁷ KPH dano je također do znanja da mora izbjegavati nepotrebne kritike Mačeka, jer bi to stvorilo nepovoljan dojam kod Saveznika.⁵⁸ Tito je također nastojao osigurati Magovčevu suradnju na drugom zasjedanju AVNOJ-a.⁵⁹ U višesatnom razgovoru s Magovcem »potvrdio je vrijednost Izvršnog odbora HSS u naporima do sada.«⁶⁰ Vođa KPJ uvjeravao je Magovca da

⁵⁶ Zatezalo, Četvrta konferencija, 59.

⁵⁷ Tito, Sabrana djela, sv. 17, 301.

⁵⁸ Dedijer, Novi prilozi, sv. 2, 1150.

⁵⁹ Tito, Sabrana djela, sv. 20, 61.

⁶⁰ Slobodni dom, 25. prosinca 1943., 1.

komunisti ne namjeravaju podići revoluciju u Jugoslaviji i da iskreno žele suradnju sa svim političkim grupacijama, napose Hrvatskom seljačkom strankom.

U tijeku tjedana nakon zasjedanja AVNOJ-a Magovac je pokušao Titovu pažnju prema njemu upotrijebiti za povećanje narodne potpore svojoj politici i za redefiniranje svoga odnosa prema KPH. U pismu Hebrangu od 20. prosinca pisao je da u svjetlu njegova nedavnog razgovora s Titom odnosi između Izvršnog odbora i KPH moraju biti postavljeni »na čvršće temelje«. Protestirajući što je ponašanje KPH prema Izvršnom odboru u posljednje vrijeme bilo nepravilno i protivno osnovi njegova razgovora s Titom, Magovac je zaprijetio obustavom izlaženja *Slobodnog doma* ukoliko se odnosi između dviju grupa ne poprave.⁶¹

Hebrang je postajao sve uznemireniji zbog Magovčevih pokušaja da se posluži Titom za jačanje svoga položaja. Ogorčeno se žalio Titu da je mjesto potpredsjednika AVNOJ-a Magovcu »zavrtilo glavom« i, dok je ranije smatrao važnim CK KPH, sada ističe da je »sve uredio s Titom«. ⁶² Tito je u Magovcu vidio korisno sredstvo u naporima za dobivanje političkog priznanja od Saveznika, a Hebranga je najviše interesiralo da s pomoću njega potkopa politički položaj HSS u Hrvatskoj. Uvijek pratеći savezničku podršku Seljačkoj stranci i njezinu moguću opasnost za političke ciljeve KPH, Hebrangova prvotna briga bila je umanjivanje Mačekove popularnosti i sprečavanje pokušaja Saveznika da ga poslije rata vrata na vlast. Kako bi upotrijebio Magovca i Izvršni odbor za slabljenje Seljačke stranke, bilo je bitno da budu stavljeni pod nadzor komunisti.

Hebrang je bio uvjeren da se Magovac služio Izvršnim odborom za očuvanje političkog položaja HSS, pa i za povećanje Mačekove popularnosti.⁶³ Možda se također bojao, kao i drugi vođe KPH, npr. Bakarić, da je Magovac namjeravao zaobići ZAVNOH i sklopiti koalicijsku vladu direktno s Titom.⁶⁴ Kad su u prosincu 1943. Mačeka, koji je bio dobro čuvan, ustaše premjestili iz njegove kuće u Kupincu u Zagreb, Hebrang se još više pobojavao da bi Magovac mogao s Mačekom raditi na daljnjem predobivanju članova HSS, simpatizera partizana. Na početku veljače upozorio je Tita da je Magovac kontaktirao s Mačekom i drugim vođama HSS, koji su nastojali nagovoriti Izvršni odbor da zastupa njihove vlastite interese u partizanskom pokretu.⁶⁵

Hebrang je na to odgovorio obnavljanjem napada na Mačeka, koji su bili obustavljeni od prethodne jeseni, i kritiziranjem savezničke podrške HSS-u.⁶⁶ Na Magovca je izvršio pritisak da prekine s vođama HSS koji

⁶¹ AISP, KP—30/1940, Magovac Hebrangu 20. prosinca 1943.

⁶² AISP, KP—32/2098.

⁶³ AISP, KPJ kut. 2, Hebrang Titu 18 prosinca 1943.

⁶⁴ Iz neobjavljenih rukopisa dra Vladimira Bakarića, *Vjesnik* (Sedam dana), 14. XII. 1984.

⁶⁵ AISP, KP—32/2098, Hebrang CK KPJ 2. veljače 1944.

⁶⁶ Mijenjajući svoju odluku od prethodne jeseni, ZAVNOH je na sredini veljače uputio svoje organizacije da direktnije kritiziraju Mačeka. ZAVNOH, Zbornik dokumenata, sv. 2, 146. Za Mačekov opis te strože politike prema HSS vidi *Vladko Maček*, In the Struggle for Freedom, University Park 1957., 249.

su lojalni Mačeku i da javno kritizira Mačeka.⁶⁷ Brojni članci Hebranga i drugih vođa KPH upozoravali su na Mačekove »agente« u narodno-oslobodilačkom pokretu i kritizirali savezničku potporu izbjegličkoj vladi i Hrvatskoj seljačkoj stranci.⁶⁸ Siječanska uputa KPH upozorila je da »reakcionarne klike« u Engleskoj i Americi, koje su »histerično« reagirale na nedavne odluke AVNOJ-a, pokušavaju osigurati Mačekovu političku poziciju poslije rata.

Hebrang je također poduzeo korake da ograniči Magovčeve aktivnosti i da ga stavi pod jaču kontrolu KPH. Zahtijevao je od Magovca da mu pokaže sve materijale *Slobodnog doma* prije objavljivanja i strogo se usprotivio kad je Magovac redigirao materijal nakon što je bio pregledan.⁶⁹ Štoviše, KPH je počela uznemirivati Magovčeve pristaše i prijetiti im. Nekolicini članova Izvršnog odbora lojalnih Magovcu nije bilo dopušteno slobodno djelovanje na oslobođenom teritoriju, a ponekad su bili i fizički napadnuti.⁷⁰ Napetost između Hebranga i Magovca povećala se kada je Hebrang naredio hapšenje u Magovčevu stanu jednog vođe HSS kojemu je Magovac garantirao sigurnost. Razljučen zbog toga Magovac je oštro protestirao kod vođa KPH govoreći da se ne može vjerovati njihovoj zadanoj riječi.⁷¹ Hebrang nije popustio i inzistirao je da Magovac otpusti osobe iz Izvršnog odbora koje, kako je rekao, »sjede na dvije stolice«.⁷²

Kako se kampanja KPH protiv Seljačke stranke i Saveznika povećavala, Tito je postajao sve nezadovoljniji Hebrangovom politikom. Bojao se da Hebrangove stroge osude Mačeka, a sve više i Magovca, negativno djeluju na mišljenje Saveznika. Bio je napose ljut zbog protusavezničkog tona nekih publikacija KPH za koje je smatrao da govore o savezničkim starješinama »uvredljivo i netačno«.⁷³ U strogom pismu Hebrangu potkraj siječnja Tito mu je naredio da odmah ispravi svoje stajalište prema Saveznicima. »Pisanje vaše štampe«, pisao je, »stvora velike teškoće i nanosi veliku štetu našem pokretu kod Saveznika. Ono je mahom netačno, sektaško i čisto provokatorsko — ono postaje argument u rukama naših neprijatelja protiv priznanja NKOJ i [stvora dojam] da se tu radi o komunističkoj revoluciji.«⁷⁴ Tito je bio uzbuđen i zbog toga što mu se činilo da je Hebrang stavljao lokalne interese iznad dobrobiti cjelokupnog partizanskog pokreta i jugoslavenske države kao cjeline. »Shvatite ozbiljno činjenicu«, pisao je, »da mi predstavljamo državu čijem se položaju raznim napadima mogu nanijeti ozbiljne teškoće u tom pogledu.«⁷⁵ Čini

⁶⁷ AISP, KPJ kut. 2.

⁶⁸ Vidi, na primjer, Hebrangov članak u *Naprijedu* od 6. siječnja 1944., 2. Vidi također *Naprijed*, 3. veljače 1944., 1, i *Vjesnik*, 26. veljače 1944., 1.

⁶⁹ AISP, KP—33/2219, 34/2237.

⁷⁰ *Dinko Šuljak*, Božidar Magovac — U vrtlogu podvale, spletke i izdaje, *Hrvatska revija* 119 (rujna 1980.), 422. Šuljak, koji je u to vrijeme bio predstavnik za *Slobodni dom*, opisuje ekstremno neprijateljstvo koje su članovi Izvršnog odbora iskusili od komunista na terenu.

⁷¹ AISP, KP—33/2219, Hebrang Magovcu 29. ožujka 1944.

⁷² Isto.

⁷³ AISP, NOV—2/166; NOV—2/114; NOV—2/118; NOV—2/119; NOV—2/120.

⁷⁴ AISP, NOV—2/166.

⁷⁵ AISP, NOV—2/118.

se da su i neki drugi članovi Politburoa, kao Đilas, mislili da napadi KPH na Saveznike zbog njihove uloge u stvaranju »versailleske« jugoslavenske države znače nepostojanje lojalnosti prema jugoslavenskoj državi »upravo u vrijeme kad se proljeva krv za njeno očuvanje«. ⁷⁶

Osim zbog Hebrangova stava prema Saveznicima, Tito je također bio nezadovoljan njegovim pristupom Hrvatskoj seljačkoj stranci, i našao je glasnogovornika za svoje poglede u čelniku KPH Vladimiru Bakariću, koji je tada na Visu radio za AVNOJ. U ljeto 1944. Bakarić se izdigao kao pouzdan protivnik Hebrangove taktike, koju je u nekoliko navrata kritizirao pred Titom i Kardeljem. U analizi odnosa s HSS, koju je napisao u kolovozu 1944., Bakarić je tvrdio da je kritika KPH upućena Mačeku i njezina kampanja protiv »špekulanata« i »kolebljivaca« stvorila paniku u Partiji. ⁷⁷ Umjesto da upotrijebi Izvršni odbor za predobivanje članova HSS, KPH je polarizirala vodstvo Odbora i posvađala njegove pristalice. Nastojeći potpuno podrediti Magovca, Hebrang nije htio vidjeti kako je privremena koalicija između KPH i Izvršnog odbora nužna u tom periodu. Štoviše, napadajući Magovca Hebrang je ocrnio novu vlast koju je uspostavio AVNOJ i čiji je potpredsjednik bio Magovac.

Bakarić je, čini se uz Titov blagoslov, predočio Hebrangu te kritike na sastanku CK KPH 24. ožujka. Okrivio ga je zbog nezalaganja za jedinstvo pokreta i upozorio da je zauzetost KPH kontroliranjem Izvršnog odbora onemogućila rad ZAVNOH-a. ⁷⁸ Iako je Kardelj, koji je bio prisutan na sastanku, ohrabrivao Bakarića da kaže što je imao reći, Bakarić se morao osjećati razočaranim Kardeljevom mlakom podrškom u njegovu sučeljenju s Hebrangom. Kardelj se poslije sastanka složio da je Hebrang bio »težak« i da je Bakarić poduzeo ispravne mjere protiv njega, ali je za vrijeme sastanka izjavio kako je teško kritizirati politiku KPH s obzirom na njezin postignuti uspjeh. ⁷⁹ U svakom slučaju, Hebrang nije prihvatio Bakarićevu kritiku ni svoga pristupa Mačeku ni svojih pokušaja da obuzda Magovca. Iako je dopustio da je možda upotrijebio tvrde metode, inzistirao je da su one bile nužne za sprečavanje štetnih aktivnosti Magovca i drugih vođa HSS. ⁸⁰

U proljeće 1944. Tito je smatrao da je Hebrangovo naglašavanje hrvatskih interesa postalo ozbiljan problem za partizanski pokret. Oko sredine travnja pozvao je Hebranga da dođe u Drvar, gdje je bio smješten Vrhovni štab. Na sastanku, kojemu su prisustvovali Kardelj, Ranković, Milutinović, Đilas i Bakarić, oštro je kritizirao politiku KPH. Tito je optužio Hebranga zbog hrvatskih »nacionalističkih skretanja« koja su bila vrlo opasna za jedinstvo Partije. Također ga je optužio za pogrešnu primjenu federalnog sustava prihvaćenog na zasjedanju AVNOJ-a, jer u propagandi KPH nije dovoljno povezivao Hrvatsku s Jugoslavijom. Usprotivio se i tome što je KPH »umanjivala« ulogu Komunističke partije Jugosla-

⁷⁶ Đilas, *Wartime*, 372.

⁷⁷ Kao u bilj. 64.

⁷⁸ AISP KP—33/2205, zapisnik za sastanka CK KPH 24. ožujka 1944. Vidi također Bakarić, *To su bila čudesna vremena, dani herojstva*, Zagreb 1971., 52–57.

⁷⁹ AISP KP—33/2205.

⁸⁰ *Dedijer*, *Novi prilozi*, sv. 2, 1157, Bakarićev dnevnik.

vije u Hrvatskoj, usredotočujući se uglavnom na Komunističku partiju Hrvatske. Napokon, Tito je okrivio Hebranga zbog precjenjivanja snage Seljačke stranke i zbog nepotrebno oštrog taktike prema Mačeku i Izvršnom odboru.⁸¹ Predočujući mu koliko je njegov pristup bio u raskoraku s linijom KPJ, savjetovao mu je da nakon povratka ispravi pogreške.⁸² Ipak, iako je smatrao potrebnim uspostaviti kontrolu nad Komunističkom partijom Hrvatske, Tito se ustegao od strogo kažnjavanja KPH. Možda je kao i Kardelj osjećao da strože mjere prema Hebrangu u tom času nisu bile umjesne s obzirom na uspjehe njegove politike.

Hebrang se vratio u Hrvatsku s Titovim uputama, ali nije htio pred drugim vođama KPH priznati svoje pogreške. Na sastanku, održanom nekoliko dana poslije toga, prenio je Titovu poruku da »u našem radu mora projevati duh novog jugoslavinstva, kako bi na taj način što uspješnije pomogli izgradnju nove Jugoslavije i učvrstili bratstvo i jedinstvo naroda u novoj Jugoslaviji.«⁸³ Nije, međutim, posebno kritizirao naglašavanje KPH, neovisnosti ZAVNOH-a i drugih partizanskih političkih organizacija. Kao i prije, vođa KPH bio je ukoren ali ne i obraćen.

KPH i sporazum Tito—Šubašić

Sporazum Tito—Šubašić u lipnju 1944. otvorio je novu fazu napora KPJ za stvaranje države i njezina pristupa hrvatskom pitanju. Komunisti su se do tada koncentrirali na izgradnju novih političkih struktura na lokalnoj i područnoj razini; Tito je sada sklopio sporazum prema kojemu bi se ti rezultati održali u odnosu na Saveznike i jugoslavenske političare izvan zemlje. Prema tome, glavne odluke u vezi s odnosom sa HSS i karakterom federalizma bile su uzete iz Hebrangovih ruku; središnje partijsko vodstvo i AVNOJ zamijenili su KPH i ZAVNOH u pregovorima o budućnosti Hrvatske. Ta je promjena imala presudne implikacije za uspjeh Hebrangovih pokušaja jačanja autonomije regionalnih partijskih i političkih organizacija.

Sporazumom Tito—Šubašić partizani su napravili golem korak prema savezničkom priznanju svojih političkih ciljeva. Pošto su Britanci prestali podupirati Mihailovića u proljeće 1944., napravili su pritisak na kralja Petra da postavi novog ministra predsjednika koji bi mogao postići politički dogovor s partizanima. Kao Hrvat s vidljivim jugoslavenskim pogledima, koji je od samog početka rata zagovarao dogovor s partizanima, Ivan Šubašić, bivši ban Banovine Hrvatske, bio je logičan izbor.⁸⁴ Šubašić se u početku opirao prijedlogu da dođe na čelo nove vlade; vjerovao je da bi partizanski federalni plan mogao podijeliti i oslabiti Srbiju, pa da bi Srbin trebao biti ministar predsjednik. Ali su nagovaranja njegovih kolega iz HSS i Saveznika naposljetku pobijedila, i 16. lipnja Šubašić i Nacio-

⁸¹ Marko Belinić, *Put kroz život*, Zagreb 1985., 130; Tito, *Sabrana djela*, sv. 19, 335.

⁸² Za opis toga sastanka vidi Belinić, *Put kroz život*, 130—133. Vidi također Tito, *Sabrana djela*, sv. 19, 335.

⁸³ AISP KP—34/2272.

⁸⁴ Dragovan Šepić, *Vlada Ivana Šubašića*, Zagreb 1981., 147—155.

nalni odbor potpisali su sporazum u kojemu se Šubašić kao ministar predsjednik u novoj vladi obvezao priznati AVNOJ i narodnooslobodilačku vojsku.⁸⁵ Nadalje se složio da će »glavna zadaća« nove vlade biti podržavanje narodnooslobodilačke borbe, i da će detalji konačnoga državnog uređenja biti ostavljeni za kraj rata.⁸⁶

Hebrang je postajao sve zabrinutiji zbog mogućih posljedica toga sporazuma za Hrvatsku. Tito ga je pokušao uvjeriti da je sporazum samo za vanjsku uporabu i da neće imati značajnih posljedica za položaj KPH, ali to nije umirilo Hebrangove sumnje. Ljutio se što je tako važan sporazum za odnose KPH sa Seljačkom strankom, pa i za cjelokupnu budućnost Hrvatske, bio sklopljen bez ikakva sudjelovanja vodstva KPH ili članova Izvršnog odbora HSS. Mjesecima se trudio stvoriti organizaciju HSS koja bi bila valjana alternativa starom vodstvu HSS vezanom za Mačeka. Premda je bio odlučan kontrolirati tu grupaciju, bilo je vrlo važno da se Izvršni odbor ne doima kao slugan komunista. Hebrang se bojao da će isključenje Odbora iz pregovora sa Šubašićem stvoriti upravo takav dojam.

Potkraj lipnja 1941. pisao je Titu da članovi Izvršnog odbora »smatraju nezgodnim što nitko od njih nije sudjelovao kod pregovora sa Šubašićem«.⁸⁷ Ne samo da bi oni mogli Šubašiću izložiti stvari koje su komunisti možda smatrali neprikladnima da ih sami izlože, nego je njihovo sudjelovanje bilo bitno ako se žele prikazati kao nešto više nego »samo figure«.⁸⁸ Hebrang je predložio da Tito pozove Franu Frola, člana Izvršnog odbora HSS, na buduće pregovore sa Šubašićem, kako bi se izbjegao takav dojam. Tito je, međutim, odbio tu ideju donekle lažnim objašnjenjem da ne namjerava više pregovarati sa Šubašićem.⁸⁹

Osim nezadovoljstva zbog isključenja Izvršnog odbora iz pregovora sa Šubašićem, Hebrang se plašio da će sporazum ojačati vodstvo HSS u Hrvatskoj. Kad je sporazum Tito—Šubašić »procurio«, pobojavao se da bi ga vodstvo HSS moglo upotrijebiti za diskreditiranje Izvršnog odbora i za preuzimanje inicijative od partizana. Napose je bio zabrinut da bi Magovac ipak mogao pokušati i druge Mačekove pristaše infiltrirati u ZAVNOH i Izvršni odbor HSS.⁹⁰ Stoga je ponovo napao Magovca, koji je bio ranjen ali ne i uništen kao snaga u Izvršnom odboru. Potkraj lipnja Hebrang se žalio CK KPJ da Magovac maše sporazumom kao znakom neuspjeha KPH i da je »postao nemoguć« za Izvršni odbor HSS.⁹¹

Kako bi smanjio mogućnost da Hebrang, napadajući Magovca, izazove probleme u odnosima sa Saveznicima, Tito mu je naredio da pošalje vođu Seljačke stranke Nacionalnom komitetu na Vis.⁹² Pritom ga je uputio da

⁸⁵ Isto, 147–155.

⁸⁶ Cjelokupan tekst sporazuma u *Tito*, Sabrana djela, sv. 20, 250–251.

⁸⁷ AISP KP—36/2411, Hebrang CK KPJ 25. lipnja 1944.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ AISP, NOV—2/147, Hebrang Vrhovnom štabu 13. srpnja 1944.; KPJ—2/51a, Kardelj CK KPH 8. kolovoza 1944.

⁹⁰ AISP KP—42—XI/3899.

⁹¹ AISP, KP—36/2411.

⁹² AISP, KP—42—XI/3954.

protiv Magovca ne poduzima ništa dok AVNOJ ne donese odluku o tome. Ali, dok je Magovac bio na Visu, KPH je počela ispitivati njegove aktivnosti s namjerom da ga optuži i likvidira zbog izdaje partizana. Potkraj srpnja poslala je rezultate te istrage Titu na Vis. Vođe KPJ složili su se s Hebrangom da Magovca ne podupru, ali su mu savjetovali da javno ne kritizira i ne uhićuje Magovca, jer će vodstvo KPJ odlučiti kada će biti izbačen iz Nacionalnog odbora.⁹³

Potkraj ljeta 1944. bilo je očito da su se vanjskopolitičke inicijative KPJ isplatile. Sporazum Tito—Šubašić i Titovi pregovori sa Churchillom u kolovozu 1944. označili su kraj jedne faze koja je počela prvim zasjedanjem AVNOJ-a prije gotovo dvije godine. Za to vrijeme KPJ je uspješno postaviti temelje poslijeratnom političkom poretku. Titovi napori na dobivanju priznanja od Saveznika i centralizaciji pokreta često su ga doveli u sukob s Hebrangom, koji je naglašavao neovisnost hrvatskih političkih institucija. Tito je tolerirao te sukobe iz više razloga, vjerojatno i zbog svojih starih osobnih veza s Hebrangom. Možda je također osjećao da je Hebrangovo naglašavanje hrvatskih interesa bilo uspješno, pa čak i nužno, za dobivanje podrške Hrvata lojalnih HSS. Ni AVNOJ još nije bio tako jak da bi mogao funkcionirati kao djelotvorno središnje tijelo i spriječiti ZAVNOH da popuni tu prazninu. Sa sporazumom Tito—Šubašić, međutim, položaj KPJ i AVNOJ-a bio je dovoljno ojačan. Stoga Tito nije više smatrao nužnim tolerirati Hebrangov pristup, i, kad su Hebrang i ZAVNOH ponovo zaprijetili autoritetu Politbiroa, Tito je odlučio nastupiti protiv vođe Komunističke partije Hrvatske.

Hebrang uklonjen

Kako se približavao kraj ljeta 1944., ZAVNOH je izdao nekoliko mjera koje su uvjerile Tita da je Hebrang nedopustivo skrenuo s linije KPJ. Tito je u tijeku prethodne godine višekratno naglašavao Saveznicima da partizani ne kane poslije rata uvoditi komunizam. U više je navrata također upozorio KPH da ne napada nekomunističke političke grupacije kao što je HSS. Ipak nije htio da KPH popusti pred nekomunistima u pitanjima od bitna političkog i ideološkog značenja za partizanski pokret. Nekoliko odluka ZAVNOH-a na trećem zasjedanju potkraj kolovoza smatrao je upravo takvim popuštanjima, i htio je po svaku cijenu spriječiti njihovo ostvarenje.

Kako se širila vlast ZAVNOH-a, počeo se miješati u stvari koje su se tradicionalno smatrale područjem Katoličke crkve, što je prouzročilo velike probleme komunističkim vođama u Hrvatskoj. Crkva je bila izuzetno moćna institucija, a ni rat nije ozbiljno oštetio njezinu snagu i popularnost. Crkva je sa svojom razvijenom organizacijskom strukturom mogla biti izuzetno jak protivnik. Hebrang je, čini se, bio uvjeren da KPH i ZAVNOH ne bi trebali poduzimati nikakve društvene ili političke promjene koje bi Crkva mogla shvatiti kao izazov svojim interesima. Da bi

⁹³ AISP, KPJ—2/51a, Kardelj Hebrangu 8. kolovoza 1944.

dobio na vremenu za učvršćenje KPH, nastojao je izbjegavati direktne konfrontacije s crkvenim vlastima u tom periodu rata.

Crkva je smatrala da pitanje rastave braka i civilne ženidbe ulazi u njezinu ekskluzivnu nadležnost, pa je Hebrang oklijevao s uvođenjem radikalnih reformi na tom području. Kako su, međutim, predstavnici ZAVNOH-a bili preplavljeni zahtjevima za razvod braka, bili su prisiljeni nešto učiniti u toj osjetljivoj materiji.⁹⁴ U veljači je ZAVNOH-u bio podnesen prijedlog za dopuštenje civilnog kao i crkvenog vjenčanja, ali je ostavljen po strani zbog straha od otuđenja crkvenih predstavnika i mobilizacije njihove opozicije. Ipak je u nekim područjima, kao u Dalmaciji, bio usvojen neformalno.⁹⁵ Oko sredine lipnja čelnik ZAVNOH-ova Ministarstva pravde, Ferdo Čulinović, predložio je određene procedure za uređenje ženidbe i rastave braka.⁹⁶ Dopuštajući rastavu braka samo »ako je dokazano, da je sasvim neodrživ i nemoguć«, zakonski se prijedlog jako trudio da naglasi kako se ZAVNOH nije želio miješati u crkveno shvaćanje ženidbe i kako Crkva i dalje može smatrati brak valjanim kad ga država proglasi ništetnim.⁹⁷

Odgovarajući na protivljenje Crkve i partizanske organizacije žena (Antifašistička organizacija žena), Hebrang je na zasjedanju ZAVNOH-a u kolovozu stavio veto na taj zakonski prijedlog. Osim toga, naredio je zakonskoj komisiji da izradi prijedlog koji bi onemogućio rastavu braka.⁹⁸ Iako je ZAVNOH odobrio narodnooslobodilačkim odborima da dopuste »privremeno odvajanje bračnih parova«, tim je odborima bilo dano do znanja da moraju »povesti živu kampanju protiv rastave brakova i u toj kampanji naglasiti ogromne usluge naših žena u Narodnooslobodilačkom pokretu«. Po svjedočanstvu Kardelja, koji je bio na sastanku, Hebrang je htio ići i dalje i donijeti zakon o obaveznom crkvenom vjenčanju, iako je većina članova HSS bila protiv toga. Kardelj je tvrdio da je samo njegova prisutnost na sastanku spriječila donošenje takva zakona.¹⁰⁰

Mnogo dramatičniji korak na tom sastanku ticao se vjeronauka u školama. To je pitanje postajalo aktualnije kako je ZAVNOH uspostavljao više škola na oslobođenom području. Uistinu je ZAVNOH mnogo pozornosti posvećivao problemima regrutiranja i obuke učitelja i vođenju njihovih predavanja. Vjeronauk je bio obavezni predmet u međuraću, i Crkva je ljubomorno štitila tu povlasticu. Vjerojatno ne želeći izazvati sraz s crkvenim vlastima zbog toga pitanja, Hebrang je odlučio odobriti obvezatni vjeronauk.¹⁰¹

Ovaj put Kardelj nije uspio onemogućiti Hebrangove pokušaje, i ZAVNOH je donio zakon o obvezatnom vjeronauku u svim školama na

⁹⁴ ZAVNOH, Zbornik dokumenata, sv. 3, 69.

⁹⁵ Isto, 60.

⁹⁶ Isto, 77—80, 86—93.

⁹⁷ Isto, 87.

⁹⁸ Isto, 259.

⁹⁹ Isto, 259—260.

¹⁰⁰ *Naša reč* 33 (ožujak 1980.), 10—12, Kardelj Titu 30. rujna 1944.

¹⁰¹ Isto.

partizanskom teritoriju.¹⁰² Pošto je prethodno naredio KPH da ne donosi takav zakon, Tito je to vjerojatno smatrao direktnim izazovom svome autoritetu. Njegov je odgovor bio brz i žestok. »Neobično me je iznenadilo«, pisao je Hebrangu, »kako ste mogli u ZAVNOH-u donijeti takvo rješenje kojim se u Hrvatskoj uvodi kao obavezan predmet vjeronauka. To je vrlo gruba greška, za koju u prvom redu snosite odgovornost ti i ostali drugovi. [...] Nastojte na svaki način povući ovu naredbu [...]. Ovako gnjilom koncesijom vi nećete nimalo koristiti našoj narodnooslobodilačkoj borbi i našim sinovima, već unosite u tekovine naše borbe elemente nazadnjaštva.«¹⁰³

Treći predmet što ga je ZAVNOH raspravljao u kolovozu bila je politika KPH prema širenju srpske kulture u Hrvatskoj. Srbi su u Hrvatskoj smatrali uporabu ćirilice preduvjetom svoje nacionalne jednakosti. KPH je poduzela korake za širenje srpske kulture putem srpskoga kulturnog društva Prosvjeta i omogućivanjem ćirilicnog tiskanja Prosvjetinih i drugih publikacija. Na drugom zasjedanju ZAVNOH-a u ljeto 1944. Hebrang je predložio da i ćirilica i latinica budu u uporabi u svim školama u Hrvatskoj. Gdje su srpski učenici u većini, prva će se učiti ćirilica; gdje je većina hrvatska, počet će se s latinicom.¹⁰⁴ Na jednoj konferenciji o književnom jeziku, održanoj u kolovozu, bila je osnovana komisija za izradu uputa o uporabi jezika u partizanskom tisku i ZAVNOH-u.¹⁰⁵ Latinica i ćirilica imale su biti jednakopravne, a pisci su imali slobodu da izaberu jezičnu varijantu.

Iako je ZAVNOH dosljedno provodio uporabu ćirilice u raznim publikacijama, uključujući i knjige za djecu, ima naznaka da su barem neki članovi ZAVNOH-a inzistirali na uporabi standardnog hrvatskog jezika u službenim publikacijama na teritoriju Hrvatske. Na primjer, Prvoslav Vasiljević, koji je radio na biltenu za vanjski tisak, opisao je u pismu Milovanu Đilasu potkraj rujna jedan slučaj kad je bio pozvan u ured Vladimira Nazora i zamoljen da ne upotrebljava srpski u biltenima objavljenim u Hrvatskoj. Kad je Vasiljević protestirao da to nije sadašnja politika ZAVNOH-a i — što je nevjerojatnije — da neki Srbi u Hrvatskoj nisu znali pisati hrvatski, Nazor ga je obavijestio da im u tom slučaju neće biti dopušteno raditi u Hrvatskoj.¹⁰⁶ Te su pritužbe povećavale ionako veliko nezadovoljstvo vodstva KPJ Hebrangovom politikom prema Srbima u Hrvatskoj; taj navodni pritisak za uporabu latinice u publikacijama ZAVNOH-a bio je tek dodatni dokaz o njegovu zanemarivanju srpskih prava ili čak neprijateljstva prema Srbima. Prosljeđujući Vasiljevićevo pismo Rankoviću, Đilas je ljutito dodao: »Učiniti kraj ovim ispadima i pronaći inspiratore — to je moje mišljenje.«¹⁰⁷

¹⁰² Usprkos Titovoj intervenciji, ta je odluka bila razglašavana u partizanskom tisku u Hrvatskoj. Vidi, na primjer, *Naprijed* od 24. kolovoza 1944.

¹⁰³ *Zbornik dokumenata NOR-a*, II/4/113—124, navedeno kod Jelić, Komunistička partija Hrvatske, sv. 2, 313.

¹⁰⁴ ZAVNOH, *Zbornik dokumenata*, sv. 3, 100—102.

¹⁰⁵ Isto, 237—238.

¹⁰⁶ *Dedijer*, Novi prilozi, sv. 2, 842—843.

¹⁰⁷ Isto.

Odluka KPH da osnuje zasebnu novinsku agenciju također je povećala Titovu zabrinutost da Hebrang promiče nedopušten stupanj neovisnosti u Hrvatskoj. Oko sredine rujna ZAVNOH je najavio osnivanje neovisne novinske agencije za Hrvatsku i obavijestio je sve narodnooslobodilačke odbore da joj redovito šalju vijesti o razvoju situacije na svojim područjima.¹⁰⁸ Iako ta odluka nije bila radikalni odmak od opće prakse ZAVNOH-ova uspostavljanja odjela u područjima gdje AVNOJ nije potpuno funkcionirao, Tito je to shvatio kao direktan izazov centralizaciji pokreta. Nadzor nad širenjem vijesti i nad sredstvima za informiranje bio je osnova za partijsku kontrolu nove vlasti i građana. Davanje te službe područnim partijskim organizacijama oduzelo bi središnjem partijskom vodstvu najvažnije sredstvo za provođenje politike na području cijele države i za nadzor partijske organizacije na tom području.

Tito je Hebrangu uputio oštar ukor. Pisao mu je: »Smjesta obustavite rad te vaše tzv. telegrafске agencije TAH. Šta to uopšte znači? Klizite punom parom u separatizam. Zar ne vidite da i federativno uređene države imaju jednu službenu telegrafsku agenciju. Neka vam primjer bude Sovjetski Savez.«¹⁰⁹ Ova je posljednja rečenica vrlo znakovita, jer je Tito dao jasno do znanja da viši stupanj neovisnosti, što su ga imali područni partijski vođe za vrijeme rata, nije dopustiv u centraliziranom »federalnom« uređenju koje KPJ uspostavlja. Ako Hebranga ne bi bilo moguće uvjeriti da dosljednije slijedi liniju KPJ i da se pomiri s centralizacijom vlasti u AVNOJ-u i KPJ, on bi morao otići. Tito je 18. rujna naložio Kardelju da hitno ode u Hrvatsku i ondje ocijeni situaciju. »Tamo prave nevjerojatne gluposti«, pisao je. »Sve to dokazuje da su separatističke tendencije vrlo jake, i to, izgleda, kod naših drugova. [...] Ispitaj stvar i ako se Andrija bude držao takvih gledišta, moraćemo ga skinuti kao sekretara CK KP Hrvatske.«¹¹⁰

Kardelju nije trebala daljnja istraga da dođe do svoje ocjene situacije u Hrvatskoj. U nepoštednom pismu Titu od 30. rujna ocrtao je svoje viđenje Hebrangovih pogrešaka i razloge zbog kojih mora biti smijenjen.¹¹¹ Prvo, Kardelj je okrivio Hebranga zbog njegovog »nacionalističkog hrvatskog uklona« za koji on misli da je doveo do ozbiljnih pogrešaka u Hrvatskoj. Iako je KPH mnogo govorila o Jugoslaviji, Kardelj je pisao: »Sumnjam da bih pretjerao ako kažem da Andrija ne voli Srbe i Slovence i da smatra Jugoslaviju manje-više kao neko nužno zlo [...] Radi se u prvom redu o tome da u Hrvatskoj stvari neće dobro ići dok god će Andrija Hebrang biti sekretar CK KPH, odnosno dok god će se on uopšte tamo nalaziti. Čitav njegov mentalitet i njegov karakter su takvi da predstavljaju jednu stalnu tendenciju ka slabljenju povezivanja Hrvatske s

¹⁰⁸ ZAVNOH, Zbornik dokumenata, sv. 3, 301, 316.

¹⁰⁹ AISP NOV—2/162.

¹¹⁰ *Dedijer*, Novi prilozi, sv. 2, 1098.

¹¹¹ Cjelokupan tekst ovoga pisma objavljen je u *Naša reč* 33 (ožujak 1980.), 10—12. Nepotpuna verzija nalazi se u *Zatezalo*, Četvrta konferencija za okrug Karlovac, 1945., 61—64. Zatezalo daje ovu arhivsku naznaku: Arhiv CK KPJ 1944/576. Nisam mogla naći dokument u arhivu IHRPH. [Naknadno je dokument objavljen u ediciji: Dokumenti centralnih organa KPJ — NOR i revolucije (1941—1945), knj. 20, Beograd 1987., 40—49.]

Jugoslavijom.¹¹² Štoviše, Kardelj je tvrdio da su pod Hebrangovim vodstvom odnosi KPH s KPJ bili »izuzetno labavi«; KPH je usvojila »samo one direktive koje joj se sviđaju«, pisao je, »ili one na kojima smo insistirali — ne obazire se na CK KPJ«. Prema Kardelju, taj se neprihvatljiv stav ispoljio u više navrata. Na primjer, Hebrang se nije obazirao na Titove upute o neuvođenju obaveznog vjeronauka, i nastavljao je oštre mjere protiv dalmatinskoga vodstva Partije i nakon što je Centralni komitet KPJ izrazio svoje nezadovoljstvo zbog njihova nastavljanja. Kardelj je pisao da su se Hebrang i CK KPH »oborili« na Dalmaciju, »jer Dalmacija pokazuje mnogo veću povezanost sa Jugoslavijom, nego što je pokazuje ostala Hrvatska«. Također da Oblasni komitet za Dalmaciju ima »pravilniji odnos prema CK KPJ« od Hebranga.¹¹³

Kardelj je također kritizirao Hebrangovu politiku prema Srbima, za koje je smatrao da ih odvrćaju od pokreta. Na temelju razgovora s vođom Srpskoga kluba, Radom Pribićevićem, i sa članom KPH Stankom Opačićem-Canicom, Kardelj je zaključio da je Hebrang priječio publikacije Srpskoga kluba jer se bojao da bi populariziranje kluba štetilo jedinstvu ZAVNOH-a. Štoviše, poduzeo je nepotrebno oštre mjere protiv Srba na Kordunu, kažnjavajući pokretu odane partizane. Kardelj je upozorio da bi Hebrangovo nedavanje Srbima dovoljne sigurnosti o njihovu političkom mjestu u novoj državi moglo dovesti do ponovnog jačanja Samostalne demokratske stranke. Ukratko, njegova je politika ugrožavala popularnost partizana među Srbima u Hrvatskoj. Kardelj se također suprotstavio Hebrangovu negativnom stavu prema Slovencima koji je prouzročio nepotrebne svade zbog nadležnosti u Gorskom kotaru.

Napokon, Kardelj je okrivio Hebranga zbog njegova autokratskog načina vladanja koji je bio prepreka regrutiranju kadrova u KPH i stvaranju jakog vodstva u Partiji. Prema Kardelju, Hebrang je imao pretjeranu potrebu dominacije nad ljudima oko njega i bio je vrlo neprijateljski raspoložen prema onima — kao što su bili Bakarić i Krstulović — koje nije mogao privoljeti za sebe.¹¹⁴ Štoviše, njegov autokratski način uprave u Partiji odražavao se na odnose KPH s narodom. Umjesto vođenja, ona je naređivala, često upotrebljavajući strah. Takva taktika može jedino slabiti moć KPH da pridobije podršku Hrvata.

Kardelj je zaključio svoje pismo preporukom Titu da smijeni Hebranga i zamijeni ga Vladimirom Bakarićem kao sekretarom KPH. Kako je i sam bio nezadovoljan Hebrangovom politikom, Tito je odlučio poslušati tu preporuku. Poslao je Đilasa i Kardelja u Hrvatsku s obaviješću Hebrangu da je određen na dužnost u novoj vladi u Beogradu. Đilas tvrdi da je Hebrang nastavio braniti svoju politiku, govoreći da su pogreške nastale pod njegovim vodstvom bile samo trenutačne pojave uzrokovane vanjskim okolnostima.¹¹⁵ U svakom slučaju, Hebrangov je premještaj javno prika-

¹¹² *Naša reč* 33 (ožujak 1980.).

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Kardelj je također optužio Hebrangovu ženu da je jedan »tudi element« i da je prouzročila mnogo negativnog raspoloženja kod drugih partizana. Isto.

¹¹⁵ *Đilas, Wartime*, 410.

zan u povoljnom svjetlu, i partizanski je tisak u Hrvatskoj veličao njegovo promaknuće u ministra industrije. Prije svog odlaska u Beograd Hebrang je dobio odlikovanje za doprinos narodnooslobodilačkom pokretu izgradnjom nove vlasti u Hrvatskoj i učvršćenjem jedinstva između Srba i Hrvata.

Zaključak

Kako se na Hebrangove ratne aktivnosti u posljednje vrijeme gledalo prvenstveno kroz prizmu njegova uhićenja i optužnice 1948. (koja nikad formalno nije bila podignuta) zbog špijunaže, potrebno je kratko se osvrnuti na događaje koji su uslijedili nakon njegova odlaska iz Hrvatske u listopadu 1944. Poslije njegove smjene sa funkcije sekretara KPH činilo se da Hebrang ima Titovo puno povjerenje, i kratko je vrijeme zauzimao nekoliko važnih političkih pozicija u novoj vladi, uključujući i ministra industrije.¹¹⁶ No na početku 1946. Hebrangova je zvijezda ponovo počela tamnjeti kako su se napetosti između njega i drugih komunističkih vođa povećavale zbog tempa i načina ekonomskog razvoja.¹¹⁷ Te su se razmirice intenzivirale u ljeto 1946. kad se Hebrang požalio Kardelju da je bio isključen iz trgovinske delegacije za Sovjetski Savez zbog Titova osobnog animoziteta prema njemu.¹¹⁸ Na sastanku Centralnog komiteta KPJ, održanom malo poslije toga, Hebrang je bio isključen iz Politbiroa i nedugo zatim smijenjen s položaja ministra industrije i predsjednika Privrednog savjeta. Zadržao je položaj predsjednika Planske komisije do siječnja 1948., kada je bio postavljen na još niže mjesto ministra lake industrije.¹¹⁹

Raskid KPJ sa Staljinom 1948. bio je prigoda za Hebrangov konačni pad u nemilost. Kako se napetost između dviju komunističkih partija povećavala u proljeće 1948., čini se da je rasla i sumnja da bi se Hebrang mogao priključiti Sovjetima ili da bi Sovjeti mogli podržati njega kao kandidata protiv Tita. U svakom slučaju, Hebrang je u travnju 1948. bio stavljen u kućni pritvor, a na plenumu Centralnog komiteta KPJ, održanom malo poslije toga, Tito ga je optužio zbog pogrešnog informiranja

¹¹⁶ Hebrang je u ljeto 1945. bio imenovan ministrom industrije i predsjednikom privrednog savjeta u Šubićevoj vladi. Naredne je jeseni bio izabran za zastupnika u Saboru i obavljao je funkciju poslanika iz Hrvatske u Predsjedništvu Ustavotvorne skupštine.

¹¹⁷ U svom govoru na Drugom kongresu KPH Vladimir Bakarić je optužio Hebranga da, dok vlada pokušava izgraditi opći plan, on želi najprije odrediti petogodišnji plan, a kad je vlada odlučila izraditi petogodišnji plan, počeo se zalagati za jednogodišnji plan. Hebrang je također bio optužen zbog usvajanja oštrih mjera prema seljacima. Vidi Drugi kongres Komunističke partije Hrvatske, Zagreb 1949., 71—72.

¹¹⁸ Ovo pismo nije nikada bilo objavljeno u cijelosti, ali se spominjalo na sastanku CK KPJ od 19. travnja. Vidi *Savo Kržavac i Dragan Marković*, Informbiro i Goli otok, *NIN* 21. ožujka 1982., 54. [Dokument se nalazi u Arhivu Jugoslavije, Beograd, Fond CK KPJ, III/17, prilog. Kržavac i Marković su ga objavili u svojoj knjizi: *Zašto su smenjivani*, Beograd 1985., 25.]

¹¹⁹ Vidi isto za opis ovoga sastanka.

Sovjeta o KPJ.¹²⁰ Na početku svibnja Hebrang je, zajedno sa članom Politbiroa Sretenom Žujovićem, stavljen u zatvor, gdje je dočekao Rezoluciju Kominforma koja je stigla u Jugoslaviju u lipnju.

U tijeku nekoliko narednih tjedana razne optužbe su bile podignute protiv Hebranga ne samo zbog njegova stava prema Sovjetima, nego i zbog njegova ponašanja za vrijeme rata. Na Petom kongresu KPJ u srpnju 1948. Tito je optužio Hebranga, zajedno sa Žujovićem, da su se stavili na stranu Kominforma, opisujući ih kao »kolebljivce« i »neprijateljske elemente«.¹²¹ Također je optužio Hebranga zbog stvaranja »nezdrave« situacije u Hrvatskoj dok je bio sekretar KPH. Prema Titu, Hebrang je imao »nepravilan« odnos prema drugim članovima Centralnog komiteta i usvojio je »šovinističko« stajalište koje je »dovelo i do nezadovoljstva aktivista Srba u Hrvatskoj«.¹²² Ubrzo nakon toga, Bakarić je proširio te optužbe na Drugom kongresu KPH, optužujući Hebranga zbog nekorektnosti politike prema Hrvatskoj seljačkoj stranci i zbog protusrpskih, šovinističkih tendencija. Prema Bakariću, Hebrang je svojom politikom »kočio« Srbima »nesmetani nacionalni i kulturni razvoj«, uklanjajući srpske kadrove i onemogućujući ćirilicu. Bakarić je, gotovo usput, nadodao zloslutnu optužbu da, kad je Hebrang bio smijenjen kao sekretar KPH u listopadu 1944., »onda se još nije znalo i nitko nije na to niti pomišljao da je on u ustaškom zatvoru, kamo je zapao početkom 1942., počinio sramnu izdaju prema Partiji, te da je 'zamijenjen' zato jer ga je policija slala na oslobođeni teritorij«.¹²³ Ta optužba, koja je podrazumijevala da je Hebrang pristao raditi za ustaše poslije svoje zamjene, obojit će sva daljnja ispitivanja Hebrangove uloge u to vrijeme.

Većina od onoga što je bilo otkriveno u istrazi o optužbi da je Hebrang surađivao s ustaškim vlastima dolazi iz izvještaja koji je 1952. objavio Mile Milatović, čelnik Tajne policije (UDBA) u Srbiji, Hebrangov istražitelj.¹²⁴ Prema Milatoviću, Ranković mu je naredio da započne istragu u lipnju 1948. i, priznavajući da su tadašnji dokazi protiv Hebranga slabi, rekao mu je da razradi priču o Hebrangovu izdajničkom ponašanju u ustaškom zatvoru 1942. Milatović je sklopio ovu priču. Kad je Hebrang bio u ustaškim logorima Jasenovac i Stara Gradiška u svibnju i lipnju 1942., popustio je pod torturom i odao bitne informacije o partijskim članovima i planovima. Opseg njegova poznavanja i ispovijesti toliko se dojmio ustaškog službenika Eugena Dide Kvaternika da je obavijestio Pavelića kako bi Hebrang bio neobično koristan za infiltriranje i podjelu Komunističke partije Hrvatske. Milatović zatim sugerira da je Hebrang prihvatio suradnju s ustašama kad mu je bio predočen taj plan u zamjenu za puštanje na slobodu. U tijeku višemjesečna ispitivanja Hebrang je odlučno nijekao te optužbe, naglašavajući da nije nikada bio u Jasenovcu niti

¹²⁰ Prema Titu, Hebrang je za svoga putovanja u Moskvu pogrešno informirao Sovjete o KPJ, optužujući je da nije postupala demokratski, da se CK KPJ nikad nije sastajao i slično. Tito je također aludirao na mnogo teže optužbe protiv Hebranga rekavši da je Hebrang pod istragom glede svoga ponašanja u ustaškom logoru 1942.

¹²¹ Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije, Beograd 1949., 110.

¹²² Isto, 89.

¹²³ Drugi kongres KPH, 71-72.

¹²⁴ Mile Milatović, Slučaj Andrije Hebranga, Beograd 1952.

pod torturom. Ali, prema Milatoviću, težina istražiteljevih dokumentiranih dokaza i svjedočanstava svjedoka koji opovrgavaju Hebrangovu verziju konačno ga je uvjerila da ne može sakriti svoju krivnju. Zbog toga se u zatvoru sam ubio 1949.

Na ovome je slučaj Andrije Hebranga ostao daljnjih dvadeset godina. No, kako to često biva kad režim pokuša pokopati važne osobe uništavajući ili mijenjajući povijesne podatke, slučaj Andrije Hebranga odbijao je umrijeti. Uistinu, u posljednjih petnaest godina nastala je cijela knjižnica spisa koji su i napadali i branili službenu verziju Hebrangovih djela i smrti kako ih je prikazao Milatović.¹²⁵ Nema u ovom času dokaza da bi se Hebrangove radnje u tijeku rata mogle razumjeti kao izdajnički odnos s ustašama ili gestapovskom policijom. Naprotiv, Hebrangova razmimoilaženja s drugim komunističkim vođama temeljila su se na važnim pitanjima procesa izgradnje novih političkih institucija u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Optužbe protiv Hebranga u trenutku njegove smjene kao sekretara KPH, a koje su ponavljane u drugim prilikama — da je bio nacionalist i protusrpski šovinizist i da je vodio sektašku politiku prema HSS — proizišle su iz tih neslaganja oko strategije za izgradnju države. Da bi se razumjela istinitost tih optužaba, bitno je da se uzmu u ovom širem kontekstu.

Je li Hebrang bio hrvatski nacionalist? Jest, u komunističkom smislu, po tome što je držao interese partizanskog pokreta u Hrvatskoj važnijim od partizanskog pokreta u Jugoslaviji kao cjelini. Hebrang je nastojao izgraditi jaku partiju i osigurati svoju vodeću ulogu u njoj. Vjerovao je da KPH treba imati slobodne ruke u stvarima koje se tiču Hrvatske i pokušao je izgrađivati vlastitu politiku u stvarima kao što su odnosi s Hrvatskom seljačkom strankom. Bio je uvjeren da se, ako želi pridobiti više Hrvata, KPH mora predstaviti kao ona snaga koja će ispuniti njihove nacionalne aspiracije. Stoga je usvojio strategiju izgradnje države koja je naglašavala hrvatsku autonomiju i hrvatske političke institucije. Iako je radio na autonomiji Hrvata u novoj komunističkoj državi, nije zahtijevao nezavisnu hrvatsku državu. Naprotiv, u više je navrata naglasio važnost ujedinjene Jugoslavije za postizanje hrvatskih nacionalnih ciljeva i nužnost borbe za njezino opstojanje. Hebrang nije stavlja pod upitnik nužnost ujedinjene Jugoslavenske komunističke partije i najvišu vlast centralnoga partijskog vodstva, iako je možda razumijevao njihove prerogative drukčije od Tita i ostalih članova Politbiroa.

¹²⁵ U više djela posljednjih je godina preispitivan Hebrangov slučaj. Za promilatovićevo stajalište vidi *Dragan Kljakić*, *Dosje Hebrang*, Ljubljana, Beograd 1983.; *Milomir Marić*, *Deca komunizma*, Beograd 1987., 239–247; *Berislav Žuli*, *Točka na slučaju Hebrang*, *Nedjeljna Dalmacija* 6. listopada 1985., 11, i *Mile Milatović*, *Činjenice i slučaj Hebrang*, *NIN* 4. travnja 1982., *Zašto Hebrang ne počiva u miru*, *NIN* 4. kolovoza 1985. Djela koja se ne slažu s Milatovićevim izvještajem jesu *Milenko Doder*, *Kopinič bez enigme*, Zagreb 1986.; izvaci iz te knjige objavljeni su u *Slobodnoj Dalmaciji* od 15. svibnja do 4. lipnja 1985. Vidi također *Doderov interview u Slobodnoj Dalmaciji* od 30. travnja do 1–2. svibnja 1985. i *Start* 29. lipnja 1985.; *Ivan Supek*, *Crown Witness against Hebrang*, Chicago 1983. [hrvatsko izdanje: *Krunski svjedok u Hebrangovu slučaju*, Zagreb 1990.]. *Zvonko Ivanković-Vonta*, *Hebrang*, Zagreb 1988.; i *Ivo Banac*, *With Stalin against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism*, Ithaca, N. Y., 1988., passim. [hrvatsko izdanje: *Sa Staljinom protiv Tita. Informbirovski rascjep u jugoslavenskom komunističkom pokretu*, Zagreb 1990.].

Hebrangova strategija državne izgradnje prouzročila je sumnju i nezadovoljstvo među srpskim partizanima u Hrvatskoj, ali se iz toga ne može zaključiti da je bio protusrbin. Čini se da obaziranje na zabrinutost Srba u Hrvatskoj nije bila Hebrangova prvotna briga. Nema, ipak, dokaza da je primjenjivao izričitu protusrpsku politiku. Štoviše, glasno je branio prava Srba u Hrvatskoj i vidljivo štutio dva srpska člana koje je postavio u vodstvo KPH — Dušana Brkića i Radu Žigića. Bilo je prirodno da se u tijeku ovog perioda državne izgradnje ponovo podigne pitanje položaja Srba u Hrvatskoj. Pojačani naglasak KPH na hrvatsku političku autonomiju nesumnjivo je zaoštrio to pitanje, napose jer su se Srbi u Hrvatskoj vjerojatno bolje osjećali u jednom unitarističkom političkom uređenju. U svakom slučaju, bilo je nerealno očekivati da bi se nezadovoljstvo i sumnjičenje srpskih partizana moglo potpuno izbjeći dok su partizani nastojali povećati hrvatsku potporu partizanskom pokretu.

Napokon, Hebrang je bio optužen zbog mnoštva pogrešaka u svojim odnosima s Hrvatskom seljačkom strankom, od zahtjeva da joj se pridruži u političkoj koaliciji do primjenjivanja opasno »sektaške« politike prema njoj. U svom govoru na Drugom kongresu KPH 1948. Bakarić se najduže zadržao na Hebrangovim greškama u ovom području i istodobno sugerirao da je Hebrang bio i preoštari i pomirujući prema Seljačkoj stranci.¹²⁶ Odnosi s HSS bili su kritična točka napora državne izgradnje u Hrvatskoj, i Hebrang je posvetio mnogo pozornosti tom problemu. Kako smo vidjeli, bilo je u njegovoj politici i stvaranja koalicije i »sektašenja«. S jedne strane, nastojao je stvoriti koaliciju s Izvršnim odborom HSS, ali u kojoj bi KPH potpuno dominirala. S druge strane, žestoko je napadao Mačeka i druge »špekulante« u partizanskim redovima, čak i onda kad je pokušavao spriječiti nekritično neprijateljstvo prema Seljačkoj stranci. Nepobitno je da se drugi komunistički vođe nisu slagali s njegovom politikom. Pravi uzrok njihova neslaganja, međutim, bilo je Hebrangovo odbijanje da se pokori njihovim stajalištima u određivanju politike prema HSS. Za Tita, koji je često osjećao da Hebrangova politika prema HSS šteti interesima partizanskog pokreta u cjelini, Hebrangova nespremnost da slijedi njegove upute ili da prihvati širi okvir za svoje akcije u Hrvatskoj konačno je postala dovoljan razlog da ga makne iz toga važnog dijela zemlje.

¹²⁶ Drugi kongres KPH, 71—72.

RESUMÉ

TITO, HEBRANG ET LA QUESTION CROATE

Le sujet de ce travail porte sur la lutte pour la meilleure solution de la question croate qui fut menée entre Andrija Hebrang, leader communiste croate, et Josip Broz Tito, secrétaire général du Parti communiste Yougoslave (KPJ), à l'époque de l'arrivée du parti au pouvoir durant la guerre. Partant des documents significatifs, des sources historiques publiées, ainsi que de la littérature, toutes les questions importantes y sont élaborées comme celles-ci: Fondement de parlement croate antifasciste (ZAVNOH), Question d'extension de l'autonomie croate, Parti communiste croate (KPH) et la Dalmatie, Hebrang et les Serbes, Lutte avec Božidar Magovac, KPH et l'accord Tito-Šubašić, L'écartement de Hebrang.